

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระอสีตมหาสาวกกับการบรรลุธรรม

นายบรรจบ บรรณรุจิ

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คณะศึกษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2532

ISBN 974-576-751-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

015835

T 1 ๖ ๕ ๑ ๐ ๐ ๖

An Analytical Study Of
The Eighty Great Disciples And Their Enlightenment

Mr. Banjob Bannaraji

A Thesis Submitted in Partial Fulfilment of The Requirements
for The Degree of Master Of Arts

Department Of Eastern Languages
Graduate School

1989

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระอสีตมหาสาวกกับการบรรลุนิพพาน

โดย

นายบรรจบ บรรณรุจิ

แผนกวิชา

ภาษาตะวันออก

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราณี ศาพานิช
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฐานิสร์ ชาคริตพงศ์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้พิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาดำเนินการหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....
(ศาสตราจารย์ ดร. ทวาร วิชราภย์) .....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมโกดกา) .....ประธานกรรมการ

.....
(ศาสตราจารย์ วิสุทธ บุษยกุล) .....กรรมการ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรณ ฒ บางช้าง) .....กรรมการ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราณี ศาพานิช) .....กรรมการ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฐานิสร์ ชาคริตพงศ์) .....กรรมการ

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ต้นฉบับบทความวิจัยเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

บรรจบ บรรณรุจิ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม
(AN ANALYTICAL STUDY OF THE EIGHTY GREAT DISCIPLES AND THEIR ENLIGHTENMENT) อ. ที่ปรึกษา : ผศ. ดร. ปราณี ศาพานิช, ผศ. ฐานิสร์ ชاکร์ทพงศ์,
๑๗ หน้า

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาภูมิหลัง มูลเหตุที่ออกบวชในพระพุทธศาสนา และการบรรลุธรรมของพระอสีติมหาสาวก ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ข้อมูลของการวิจัยได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเศษ และคัมภีร์อื่น ๆ

ผลของการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การบรรลุธรรมของพระอสีติมหาสาวกไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด สถานภาพทางเศรษฐกิจ แต่ขึ้นอยู่กับความพยายามของพระอสีติมหาสาวกแต่ละรูปเอง เป็นสำคัญ ท่านได้บำเพ็ญบารมีเพื่อการบรรลุธรรมไว้มาก่อนแล้ว ในชาติปัจจุบัน เมื่อได้พบพระพุทธเจ้าแล้วก็ต้องศึกษาอบรมสั่งสอน ปฏิบัติสมาธิ ปัญญา ให้เกิดมรรคในตน ทั้งนี้โดยอาศัยการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเป็นหลัก นอกเหนือจากนั้นท่านต้องตัดปณิธานคือสิ่งอันจะก่อให้เกิดความกังวลใจออกไปให้ไกลเพื่อจิตจะใสแจ๋วแน่วแน่ ต้องได้อาจารย์ผู้ให้กรรมฐานที่เป็นกัลยาณมิตร เพื่อท่านจะได้ทราบถึงอุปนิสัยแล้วให้กรรมฐานที่เหมาะสมกับอุปนิสัยและจะได้อาศัยจิตความมูเห่นฝึกและความมอดตัว พระอสีติมหาสาวกได้บำเพ็ญเพียรในบรรยากาศที่มีสิ่งแวดล้อม เป็นสปีปายะซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติธรรมบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย

มีขอ เสนอแนะให้มีการศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระสาวิก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา ..... ภาษาตะวันออก.....
สาขาวิชา ..... บาลี-สันสกฤต.....
ปีการศึกษา ..... 2532.....

ลายมือชื่อนิสิต .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา .....
(Handwritten signatures)

พิมพ์ที่สถาบันมหาบัณฑิตยสถาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

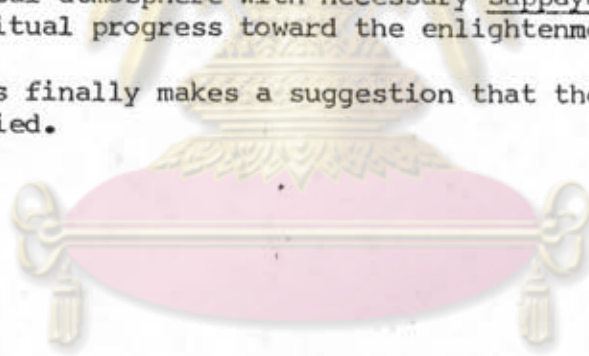

BANJOB BANNARUJI : AN ANALYTICAL STUDY OF THE EIGHTY GREAT DISCIPLES AND THEIR ENLIGHTENMENT. THESIS ADVISORS : ASSO. PROF. PRANEE BAPANICH, Ph.D., ASSO. PROF. THANIT CHAKARATAPONGSE. 175 pp.

It is the puepose of the present thesis to study the Buddha's Eighty Great Disciples, especially their background, the motives leading to their renunciation and finally their enlightenment, as far as they are recorded in the Buddhist texts. The data are collected from the Tripitaka, commentaries, subcommentaries and other relevant writings.

It is found from the research that the enlightenment of the Eighty Great Disciples was not due to their birth, nor their social status, nor their financial standing, but to the effort of the individual Disciples. They started their first engagement of the supreme perfections (Pāramitā) in one of their existence in the remote past, while being firm in the solemn aspiration toward the attainment of the enlightenment. Later, after they had met the present Buddha, they untiringly continued their complete control of their deeds (Sīla), the unswerving practice of the concentration of mind (Samādhi), and the cultivation of the true wisdom (Paññā), while maintaining the tranquility and serenity of mind (Samatha), and retrospection of their mental activity (Vipassanā). In addition, They had to eradicate Palibodhas, the hindrances to the concentration of mind, and had to acquire the guidance of a spiritual teacher who would conduct them along the assigned Kammaṭṭhāna appropriate to their specific temperamental nature (Upanissāya) and help them abolish wrong views and self conceit. They carried on these efforts in certain environmental atmosphere with necessary Sappāyas or facilities conducive to the spiritual progress toward the enlightenment.

The thesis finally makes a suggestion that the Female Disciples of the Buddha be studied.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา ..... ภาษาตะวันออก .....
สาขาวิชา ..... นวส.-สันสกฤต .....
ปีการศึกษา ..... 2532 .....

ลายมือชื่อนิสิต .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดีก็เพราะผู้วิจัยได้รับความเมตตาและกำลังใจจากอาจารย์ที่ปรึกษา
ทั้ง 2 ท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราณี ศาพานิช และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฐานิสร์ ชำตรัต-
พงษ์ ที่ได้กรุณาชี้แนะหัวข้อวิทยานิพนธ์และสละเวลาให้ท่านแนะนำตรวจแก้วิทยานิพนธ์ตลอดมา และยังเป็น
ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ด้านภาษามาลี สันสกฤต และปรากฤต อีกด้วย ผู้วิจัยซาบซึ้งในความ
เมตตาของท่าน จึงขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

อนึ่ง ผนวชาจารย์อีกหลายท่านที่ได้อบรมสั่งสอนวิชาการและคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้วิจัย จึง
ขออนุยาคกล่าววาทานไว้ในที่นี้ด้วยความเคารพ คือ

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงจิราขุ นนทวงษ์ ที่ได้อบรมสั่งสอนวิชาภาษามาลี-สันสกฤตขั้นสูง
ศาสตราจารย์ วิสุทธ์ บุญยกุล ผู้ให้ความรู้ในวิชาวรรณคดีสันสกฤตอย่างกว้างขวาง และ
วิชาภาษามาลี-สันสกฤตในภาษาไทยอย่างลึกซึ้ง

รองศาสตราจารย์ ดร. ตักศิณี แยมณีตดา ผู้อบรมสั่งสอนวิชาการทิวทยาและวิชาแปล
ภาษามาลีและสันสกฤตได้อย่างกะทัดรัดเหมาะจะสม

รองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง ผู้สอนแนวทางการวิเคราะห์สัมภีร์ภาษา
บาลีอย่าง เป็นระบบ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทศนีย์ สันสกฤต ผู้ให้ความรู้วิชาภาษามาลีสันสกฤตเป็นเบื้องต้นเป็นการวาง
รากฐานวิชาขั้นสูงผู้วิจัยสามารถนำไปศึกษา เทียบกับภาษามาลีได้

นอกจากผนวชาจารย์ดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณบุคคลต่อไปนี้ซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้
ได้สำเร็จการศึกษา คือ

เจ้าหน้าที่ห้องพระไตรปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย
วิมลมหาธาตุยาราชรังษณภูมิ ที่โคเออเออให้ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ภาษามาลีอื่น ๆ
ซึ่ง เป็นแหล่งข้อมูลที่ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเขียนวิทยานิพนธ์

พระธรรมปิฎก (วีระ ภูทวจารี) เจ้าอาวาสวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร ผู้

อนุเคราะห์ให้ข้าพเจ้าได้อาศัยวัดสุทัศน์ฯ เป็นที่ฝึกเขียนวิทยานิพนธ์จนแล้วเสร็จ

นายสำราญ สาร์ตต์ หัวหน้าฝ่ายจริยศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ผู้ให้โอกาสให้ข้าพเจ้าได้ศึกษามาแต่แรก

คุณนันทนา วงศ์หิรามัย กัลยาณมิตรผู้ให้กำลังใจ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจง เกี่ยวกับ การใช้อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

1. ชุ. ชุ. : ชุบทนิกาย ชุบทนปารุ
2. ชุ. เดร. : ชุบทนิกาย เดรลดา
3. ชุ. จ. : ชุบทนิกาย ธรรมปะท
4. ชุ. ปฎิ. : ชุบทนิกาย ปฏิสังขิหามเรุต
5. ชุ. สุ. : ชุบทนิกาย สุตตนิปาด
6. ชุ. อป. : ชุบทนิกาย อปทาน
7. ชุ. อิติ. : ชุบทนิกาย อิติวุตถก
8. ชุ. อุ. : ชุบทนิกาย อุทาน
9. ช่า. อ. : ช่าตลภูฏกดา
10. เดร. อ. : เดรอภูฏกดา
11. ที. ปา. : ทีนิกาย ปาฎิกาวจุต
12. ที. ม. : ทีนิกาย มหาวจุต
13. ที. สี่. : ทีนิกาย สี่ลกูชุนธวจุต
14. ที. อ. : ทีนิกาย อภูฏกดา
15. ธ. อ. : ธมปะทภูฏกดา
16. ม. ม. : มชุนนิมิกาย มชุนนิมปะนุณาสก
17. ม. ฎ. : มชุนนิมิกาย มลปะนุณาสก
18. ม. อ. : มชุนนิมิกาย อภูฏกดา
19. ม. อุ. : มชุนนิมิกาย อุปริปะนุณาสก
20. มงุ.ตล. : มงุ.ตล.ตล.ทึปะนิ
21. มลินุ.ท. : มลินุ.ท.ปะนุ.ทา
22. วินย. : วินย.ปะนุ.ก
23. วินย. อ. : วินย. อภูฏกดา
24. วิสุ.หุ.ธิ. : วิสุ.หุ.ธิ.มเรุต

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

25. สั. ข. : สัษตฺตนิคาย ขนฺธวารวตฺต
 26. สั. นี. : สัษตฺตนิคาย นีหานวตฺต
 27. สั. ม. : สัษตฺตนิคาย มหาวารวตฺต
 28. สั. ส. : สัษตฺตนิคาย สลาตวตฺต
 29. สั. สฬ. : สัษตฺตนิคาย สฬายคณวตฺต
 30. สั. อ. : สัษตฺตนิคาย อฏฺฐกถา
 31. สั. สห. : อภิสฺสุมตฺตสั. สห.
 32. สั. สห. ฎีกา : อภิสฺสุมตฺตสั. สห. ฎีกา
 33. โสตฺตฎีก. : โสตฺตฎีกกัมหมานีหาน
 34. อ. เอกก. : อ. สุตฺตนิคาย เอกกนิปาท
 35. อ. ทกก. : อ. สุตฺตนิคาย ทกกนิปาท
 36. อ. จตฺตก. : อ. สุตฺตนิคาย จตฺตกนิปาท
 37. อ. ฆจก. : อ. สุตฺตนิคาย ฆจกนิปาท
 38. อ. ฉก. : อ. สุตฺตนิคาย ฉกนิปาท
 39. อ. อฏฺฐก. : อ. สุตฺตนิคาย อฏฺฐกนิปาท
 40. อ. ทสก. : อ. สุตฺตนิคาย ทสกนิปาท
 41. อ. อ. : อ. สุตฺตนิคาย อฏฺฐกถา
 42. อภิสฺส. : อภิสฺส. ฎีกา
 43. อภ. วิ. : อภิสฺส. ฎีกา วิ. ก. ส.
 44. อภ. อ. : อภิสฺส. ฎีกา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจงเกี่ยวกับการออกเสียงชื่อพระอัสติมหาสาวก

ในวิชานិพนธ์ฉบับนี้ มีการออกเสียงชื่อพระอัสติมหาสาวก 2 ลักษณะ คือ ออกเสียงตาม
สำเนียงภาษาไทย และออกเสียงตามสำเนียงภาษาบาลี

พระอัสติมหาสาวกที่ผู้วิจัยออกเสียงชื่อเป็นสำเนียงภาษาไทย คือ พระสารีบุตร พระอุบาลี
พระอานนท์ พระราหุล พระโมฬราช พระมหานันทก พระจูฬนันทก พระรัฐบาล พระองคฺติบาล ส่วน
พระอัสติมหาสาวกที่เหนือผู้วิจัยได้ออกเสียง เป็นสำเนียงภาษาบาลี ทั้งนี้ เป็นการอนุวัตรตามที่มักปรากฏ
ทางพระพุทธศาสนาของไทยได้ออกเสียงไว้

ศูนย์วิทย์ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อภาษาไทย

ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

จ

กิตติกรรมประกาศ

ช

คำชี้แจง เกี่ยวกับการใช้อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ญ

คำชี้แจง เกี่ยวกับการออกเสียงชื่อพระอสีติมหาสาวก

ฎ

บทที่

1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาของนิตยา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
ขอบเขตของการวิจัย.....	2
วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	3
2. ประวัติของพระอสีติมหาสาวก.....	4
ความหมายของคำว่า "อสีติมหาสาวก".....	4
ที่มาของคำว่า "อสีติมหาสาวก" และรายนาม.....	4
หลักการเลือกพระอสีติมหาสาวก.....	9
พระอสีติมหาสาวกผู้ได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่ง เจตทัคคะ.....	12
คุณลักษณะสำคัญของพระอสีติมหาสาวก.....	16
ภูมิหลังของพระอสีติมหาสาวก.....	25
3. มูลเหตุที่ออกภวชนิพระพุทธรูป.....	39
คนอิน เกี่ยวกับการออกภวชนิ.....	39
การออกภวชนิในพระพุทธรูป.....	43
พระอสีติมหาสาวกออกภวชนิ.....	46
วิธีทำ.....	48

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ (ต่อ)

4. การบรรลุนิยาม.....	54
ความหมาย.....	54
ระบับการบรรลุนิยาม.....	57
ธรรมะอันมีสมุหิให้ เกิดการบรรลุนิยาม.....	58
การศึกษา เพื่อการบรรลุนิยาม.....	64
การปฏิบัติ เพื่อการบรรลุนิยาม.....	65
ลักษณะของบุคคลกับบรรลุนิยาม.....	70
พระอัสติงมหาสาว กบบรรลุนิยาม.....	72
เหตุที่พระอัสติงมหาสาว กบบรรลุนิยามช้าหรือเร็ว.....	76
5. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังกับการบรรลุนิยาม.....	79
ภูมิหลัง.....	79
การศึกษาธรรม-วิธีปฏิบัติ-การบรรลุนิยาม.....	84
องค์ประกอบอื่น ๆ.....	120
การสอนของพระพุทธเจ้า.....	129
6. สรุปและขอเสนอแนะ.....	138
บรรณานุกรม.....	141
ภาคผนวก ก.....	145
ภาคผนวก ข.....	149
ภาคผนวก ค.....	155
ภาคผนวก ง.....	157
ภาคผนวก จ.....	163
ภาคผนวก ฉ.....	168
ภาคผนวก ช.....	169
ประวัติผู้เขียน.....	175